

บทบรรยาย

“วิจัยไร้กรอบตอบใจทบสังคมไทย”¹

บรรยายโดย

ศาสตราจารย์ ดร. เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

ผู้เรียบเรียง: หนึ่งหทัย ขอมผลกลาง²

บทนำ : กรอบใหญ่เชิงความคิด

ตลอดประวัติศาสตร์โลกมนุษย์ การนำทางความคิดทรงพลังยิ่งกว่าการนำทางอำนาจ ความคิดส่วนหนึ่งที่เป็นฐานคิดที่ดี คือ การมีองค์ความรู้ที่นำไปสู่การใช้ความรู้ ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงสังคมต้องใช้นำทางความคิดเป็นหลัก ไม่ใช่การนำทางอำนาจ มนุษย์ชอบเชื่อว่าการใช้อำนาจเป็นหลักนั้นมีพลังยิ่งใหญ่ในการเปลี่ยนแปลง จึงพยายามอิงอำนาจ เช่น อำนาจกฎหมาย จะสั่งการอะไรก็อาศัยอำนาจอธิปไตยที่ให้กับรัฐชาติ เหมือนงานราชการ เราใช้คำว่าอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติฉบับนั้นฉบับนี้ เวลาพูดในระบบราชการหรือว่าสั่งราชการ เราเลยเคยชินว่าการใช้อำนาจน่าจะเป็นพลัง แต่ตอบใจทบสังคมไม่ได้โดยการพึ่งพิงการใช้อำนาจ เป็นหลักอำนาจมีหลายรูปแบบ เช่น อำนาจดิบ ๆ เอาคนเข้าไปรีดเพิงชาวบ้าน ไปรีดบ้านชาวบ้าน นั่นคืออำนาจดิบที่ทำกันบ่อย ๆ นี่กว่าเป็นพลังที่สัมฤทธิ์ผล หรืออำนาจโดยใช้ปากกระบอกปืน เวลาพูดกันไม่รู้เรื่องก็ใช้อำนาจทุกรูปแบบจัดการให้สำเร็จ

แต่สำหรับคนที่ใช้ปัญญา เราเชื่อว่าประวัติศาสตร์โลกมนุษย์ไม่โหด ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่ตอบใจทบสังคมได้จริงโดยใช้อำนาจเป็นตัวนำ แต่ต้องใช้ความคิดซึ่งมีฐานมาจากองค์ความรู้ที่วิจัยมาอย่างดี จะทำให้เรานำความคิดไม่หลงทาง สังคมควรวนอยู่กับเรื่องสับสน จนต้องเอาสังคมเป็นห้องแลปทดลองกับประสบการณ์ ความคิดที่ขาดตกบกพร่องเป็นเหตุทำให้สังคมสูญเปล่า

¹ ปาฐกถาพิเศษในการประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2554

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี

เสียหาย ประวัติศาสตร์โลกมนุษย์ก็จารึกสิ่งเหล่านี้ไว้ เช่น ในเหตุการณ์ที่โลกมีสงครามเย็นอยู่ช่วงหนึ่ง เราเห็นชัดเจนว่าครึ่งโลกกลายเป็นโลกค่ายคอมมิวนิสต์ คนตายเป็นจำนวนมากมหาศาลในการปฏิวัติลัทธิคอมมิวนิสต์ ในที่สุดคนต้องเอาชีวิตเป็นห้องแลปทดลองการเปลี่ยนแปลงสังคม นั่นไม่ใช่การตอบโจทย์สังคมที่แท้จริง เพราะสูญเสียอย่างดาซันมหาศาล แล้วก็วนกลับเข้ามาอยู่ที่เดิม คือ กลับมาใช้กลไกตลาดแบบเดิม แทนที่จะเป็นการบริหารจากส่วนกลางแบบที่รัฐคอมมิวนิสต์มองหา สิ่งเหล่านี้คือการไม่ตอบโจทย์ทางสังคม เพราะขาดการนำความคิดที่ชัดเจนและมีฐานที่สมจริงเรียนรู้ได้เป็นตัวรองรับ เป็นการตอบโจทย์แบบคิดเหมือนกัน แต่เป็นการคิดที่ไม่รอบคอบ

การเปลี่ยนแปลงสังคม การตอบโจทย์ที่แท้จริงนั้น ผมจะขอสร้างศัพท์ที่อาจฟังแปลกคือคำว่า “อารยาภิวัฒน์” เป็นแนวความคิดมองเรื่องราวว่าจะทำอะไรให้สยามประเทศอารยะอย่างแท้จริง บนฐานความคิดตอบโจทย์ให้อารยะ เราคงไม่ต้องการสังคมเพียงมีความเจริญบางด้าน แต่เราต้องการความเจริญอย่างอารยะในทุกด้าน

ทำอะไรเราจะอารยาภิวัฒน์ประเทศ โดยกระบวนการจัดการจากติดลบให้กลายเป็นศูนย์ คือแก้ปัญหาถ้าปัญหาคือติดลบ ทำให้ปัญหาหมดไปเป็นศูนย์ และอะไรที่ไม่ใช่ปัญหาเป็นศูนย์ให้กลายเป็นบวก

อารยาภิวัฒน์จึงประกอบไปด้วยคำสองคำหลัก คือการ “อา - ระ - ยา - พิ - วัต - ทะ - นะ” (อารยาภิวัฒน์) ประกอบด้วย “ปะ - ตี - วัต - ทะ - นะ” (ปฏิวัฒน์) บวกกับ คำว่า “อะ - พิ - วัต - ทะ - นะ” (อภิวัฒน์) คือความหมายที่แยกเป็นสองส่วน การปฏิวัฒน์ คือการทำเรื่องที่ดีติดลบให้เป็นศูนย์ อภิวัฒน์ คือการทำเรื่องที่เป็นศูนย์ให้เป็นบวก เอาการวมกันคือ จากติดลบให้ขยับไปเป็นบวกให้ได้

การที่เราจะทำการอารยาคิวัฒน์ประเทศส่วนแรก หมายถึง การเปลี่ยนแปลงประเทศจากลอบเป็นศูนย์เรียกว่า “ปฏิวัฒน์” ประเทศประกอบด้วยสี่ส่วนใหญ่ ๆ คือ

ส่วนที่หนึ่งเรียกว่า “ปฏิสังขรณ์” เรื่องที่ประเทศเสียหายต้องซ่อมแซม ก็ให้ซ่อมเสียติดลบแบบที่จำเป็นต้องซ่อมก็ทำให้ที่ติดลบเป็นศูนย์ให้ได้

ส่วนที่สองคือ “ปฏิรังสรรค์” หมายความว่าถ้ายังมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ยังดีอยู่ แต่รวมกันแล้วติดลบ ก็นำมาต่อกันใหม่ให้ถูกต้อง โดยใช้องค์ประกอบเดิมที่ยังดีอยู่เพื่อให้อารยาคิหาหายไปให้ได้

ส่วนที่สามคือ “ปฏิรูป” หมายความว่าหากมีบางส่วนที่ยังติดลบอยู่ แม้หลักการถูกต้อง แต่ถ้ารูปแบบผิด ก็ควรเปลี่ยนรูปแบบที่ติดลบให้สอดคล้องกับหลักการที่ถูก ผมไม่เชื่อว่าทุกเรื่องที่เป็นปัญหาตอบโจทยสังคมไทยจะปฏิรูปเสมอไป เพราะบางเรื่องเกินกว่าปฏิรูป (reform) แก่ที่รูปแบบอย่างเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องทำมากกว่านั้น

ส่วนที่สี่คือ “ปฏิวัติ” คือ การถอนรากถอนโคน การเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง บางเรื่องแก้รูปแบบไม่ได้แต่จำเป็นต้องปฏิวัติ เพื่อจะทำเรื่องลบให้กลายเป็นศูนย์ให้ได้โดยขยับปรับสู่กระบวนทัศน์ใหม่หมดผ่านการปฏิวัติความคิดและแนวทาง

สี่ส่วนนี้รวมกันทำเรื่องที่เปลี่ยนสภาพที่เป็นลบในสังคมให้เป็นศูนย์ให้ได้ นั่น คือ การปฏิวัฒน์ประเทศ

การทำส่วนที่เป็นศูนย์ให้เป็นบวก หมายความว่า บางเรื่องสังคมไม่ต้องการตามแก้ปัญหาย่างเดียวเราอยากเดินหน้าเพื่อทำสังคมให้มีคุณค่า บางเรื่องไม่มีอยู่และไม่ใช่อารยาคิ มันมีสภาพเป็นศูนย์ แต่เราจะทำอะไรให้เป็นบวกให้ได้ทั้งหมดแบ่งออกเป็น มีสี่ส่วน

ส่วนแรกเรียกว่า “อภิสังขรณ์” คือ เคยเป็นเรื่องที่ต้องซ่อมแซม บัดนี้ไม่เป็นปัญหาแล้ว จะทำอย่างไรที่จะซ่อมให้เป็นบวกนั่นคือไปไกลกว่าเป็นศูนย์ ถ้ามาต่อกันใหม่แล้วจากลอบเคยเป็นศูนย์กลายเป็นบวก

ส่วนที่สองเรียกว่า “อภिरังสรรค์” หมายความว่าเอามาต่อกันแล้วปัญหาจากลอบกลายเป็นบวก คือมีคุณค่าเพิ่ม ไม่ใช่เพียงลบปัญหาออกให้เป็นเพียงศูนย์ ส่วนนี้เป็นบวกซึ่งไม่ใช่ปฏิรังสรรค์ แต่เป็นอภिरังสรรค์

ส่วนที่สามเรียกว่า “อภिरูป” คือ เปลี่ยนจากสิ่งที่เคยมีหลักการถูกแล้วเป็นรูปแบบใหม่ที่ดีขึ้นจากลอบกลายเป็นบวก คือ เลย์ไปจากปฏิรูปเพื่อให้ลอบเป็นศูนย์ให้กลายเป็นบวกจึงเรียกว่า “อภिरูป”

ส่วนที่สี่เรียกว่า “อภิวัฒน์” คือ เมื่อใดก็ตามที่เป็นการปฏิวัติ สามารถทำให้จากศูนย์เป็นบวก เมื่อนั้นเราไปไกลกว่าปฏิวัฒน์ ให้ปัญหาเป็นศูนย์ แต่กลายเป็นบวก

เมื่อรวมกันทั้งสี่หมวด ทั้งสองอย่างของการ ปฏิวิวัฒน์ บวกกับบอวิวัฒน์จึงกลายเป็น “อารยวิวัฒน์” จากการปูพื้นฐานความเข้าใจในแนวคิดจึงนำมาสู่กรอบการปาฐกถาในวันนี้

1. การวิจัยไร้กรอบหมายถึงอะไร

เมื่อพิจารณาถึง การวิจัยไร้กรอบ คงหมายถึง ไม่จำกัดในกรอบที่เคยมี ไม่จำกัดในกรอบแบบเดิม ถ้าเคยมีกรอบที่ตั้งไว้เป็นปรการหนาแน่นจนทำให้วิจัยออกมาแล้วไม่สามารถตอบ โจทย์ของสังคม อย่าไปยึดกรอบแบบนั้น ให้เรากล้าทะลวงทะลุออกนอกกรอบไปเพื่อตอบโจทย์ที่แท้จริงกับสังคมไทย ไม่เช่นนั้นจะเป็นงานวิจัยที่ไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์ เป็นงานวิจัยที่ซ้ำซาก เป็นงานวิจัยที่อยู่บนหิ้ง เป็นงานวิจัยที่ไม่ช่วยตอบโจทย์ของสังคมอย่างแท้จริง

ไม่ได้หมายความว่า การตอบโจทย์ต้องตอบทันที งานวิจัยบางเรื่อง กว่าจะมีคนนำมาใช้อีกสามสิบปี อาจจะใช้อีกร้อยปีข้างหน้า ก็ยังเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อสังคมอยู่ ดังนั้น การตอบโจทย์อย่างแท้จริง ไม่ได้หมายความว่าตอบโจทย์เพียงปัจจุบัน แต่ตอบโจทย์อนาคตด้วย แต่งานวิจัยใดที่ทำไปแล้วโจทย์ปัจจุบันก็ไม่ตอบ โจทย์สังคมอนาคตก็ไม่ตอบ นั่นคือ การวิจัยแบบติดอยู่ในกรอบแล้วไม่ช่วยประโยชน์สังคมอย่างแท้จริง

2. อะไรคือโจทย์ของสังคมไทย

ผมจะขออนุญาตไปสู่ส่วนที่สองของปาฐกถาพิเศษวันนี้ คือคำว่า “โจทย์สังคมไทย” คำถามว่าโจทย์สังคมไทยคืออะไรกันแน่? ในสายตาของผม มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เป็นสัตว์เศรษฐกิจ และสัตว์การเมือง สามคำนี้ครอบคลุมทุกเรื่องเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เพราะมนุษย์อยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องพึ่งพากันและกัน และอยู่กันเป็นหมู่เหล่าเป็นชุมชนเป็นประชาคม ไม่ว่าหน่วยนั้นจะเล็กหรือใหญ่ก็ตาม หน่วยที่เล็กลงมาก็เป็นครอบครัว หน่วยที่ใหญ่ขึ้นก็เป็นชุมชนใกล้เคียง ๆ เราเป็นหมู่บ้าน เป็นเมือง หรือเป็นชุมชนไม่พึ่งพึ่งแนวนอนทางภูมิศาสตร์ (horizontal community) แต่เป็นชุมชนแนวตั้ง (vertical community) คือ การรวมกันบนพื้นฐานตัวร่วมแห่งความสนใจ ตัวร่วมแห่งความห่วงใย ตัวร่วมของประเด็น ก็เป็นชุมชนแบบหนึ่งเหมือนกัน³

ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวกันแบบเป็นชุมชนแนวตั้ง หรือชุมชนแนวนอน **มนุษย์มีลักษณะสามประเด็นนี้ในการรวมตัวกันเสมอ** คือ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง สามประเด็นนี้อธิบายปฏิสัมพันธ์ของโครงสร้างมนุษย์ เมื่อเกิดปฏิสัมพันธ์ มนุษย์จึงเกิดความคิดเชิงสถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง สถาบันสังคมขึ้น จึงเกิดกรอบโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจและการเมืองและวัฒนธรรมสังคมเศรษฐกิจและการเมืองเมื่อเรามา รวมตัวกัน

³ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ชุมชนนิยม : ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย, กรุงเทพฯ : ชัคเชสมิเดีย, 2544

ประเด็นที่หนึ่งในเชิงเศรษฐกิจ ผมอยากเห็นเศรษฐกิจมั่งคั่งและยั่งยืนคือ “economic prosperity and sustainability” หมายความว่า กรอบทางเศรษฐกิจ โจทย์สังคมทางเศรษฐกิจที่ผมอยากตั้ง คือ สังคมเศรษฐกิจที่พึงประสงค์ คือ มนุษย์อยู่ดีกินดี ไม่ใช่ยากจนข้นแค้นดอยอยาก จำเป็นต้องให้โจทย์เศรษฐกิจนั้นบอกว่าสังคมมีความมั่งคั่งขึ้น ไม่ได้ต้องการพูดว่ามั่งคั่งนิยม เราอยากให้ความมั่งคั่งเป็นพาหนะของสังคมมนุษย์ ไม่ใช่มนุษย์เป็นพาหนะของสังคมความมั่งคั่ง

ฉะนั้น เศรษฐกิจมั่งคั่ง ไม่ได้หมายความว่าเราวิ่งตามเงินหรือวิ่งตามความมั่งคั่งได้สูงโดยไม่ได้นึกถึงว่ามีผลกระทบอื่นหรือไม่ แต่หมายถึงการเข้าใจว่ามนุษย์ทุกคนต้องมีความอยู่ดีกินดี สังคมจึงจะอยู่รอดได้ เราจึงวิ่งหาสังคมที่อยู่ดีกินดีและเป็นสังคมที่มนุษย์อยู่ในสภาพที่มีศักดิ์ศรี ไม่อดอยาก เป็นสังคมที่อยู่รอดได้ ทุกคนไม่ยากจนข้นแค้น หรือถูกกดขี่ในเรื่องความยากจนทั้งหลาย

ถ้าโจทย์เป็นเศรษฐกิจมั่งคั่ง เรายังต้องคำนึงการถ่วงดุล บางครั้งเราพุ่งถลาไปด้วยความมั่งคั่ง แต่ไม่สามารถสร้างความยั่งยืนได้จะมีประโยชน์อันใดที่จะทำให้สังคมรักษาเสถียรภาพของระบบเศรษฐกิจให้อยู่รอดได้ต่อไป ถ้าเรามีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) แต่ไม่สามารถทำให้ยั่งยืนได้เพราะขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ เช่น ทำให้เกิดเงินเฟ้อ ทำให้เกิดปัญหาความไม่เสถียรภาพด้านอื่น ๆ ทางเศรษฐกิจ ก็ไม่ได้เป็นโจทย์ที่แท้จริง เศรษฐศาสตร์มหภาคเพื่อเศรษฐกิจที่มั่งคั่งและยั่งยืนนั้นต้องคำนึงอีกหลายมิติ หากเศรษฐกิจมั่งคั่ง แต่สังคมไม่สามารถรองรับได้ เนื่องจากทำลายสิ่งแวดล้อมหมด เหมือนที่เกิดในประวัติศาสตร์หลายประเทศที่กำลังทะยานเติบโตขึ้น ทำให้เกิดมลภาวะเต็มบ้านเต็มเมือง น้ำเน่า อากาศเป็นพิษ ตัดไม้ทำลายป่า ใช้ทรัพยากรผลาญเรียบ จนคนรุ่นต่อไปไม่มีอะไรเหลือ อย่างนั้นจะยั่งยืนได้อย่างไร ฉะนั้น เมื่อตั้งโจทย์ตอบโจทย์สังคมที่แท้จริงในเชิงเศรษฐกิจ ผมอยากเห็นสังคมเศรษฐกิจที่มั่งคั่งและยั่งยืน คือถ่วงดุลความมั่งคั่งและความยั่งยืนให้พอประมาณให้เหมาะสมอย่างแท้จริง

ประเด็นที่สองในเชิงการเมือง คำว่า “การเมือง” บางครั้งเราอาจถูกหลอกว่าการเมืองเป็นเรื่องชั่วร้าย การเมืองเป็นเรื่องไม่ดี อย่าไม่ยุ่ง พ่อแม่อาจจะหวังลูก แล้วสั่งสอนลูกว่าถ้าไม่อยากให้ใครชุดใครตรวจศตรกูลมาด่าทำลายล้างก็อย่าไปทำงานการเมือง

ความจริงผมมองตรงข้าม ไม่ใช่ผมไม่รู้ว่าการเมืองโดยภาพเฉลี่ยอาจจะชั่วร้ายจริงก็ได้ แต่การเมืองที่แท้จริงตามอุดมคติ คือการเสียสละครั้งยิ่งใหญ่เพื่อคนจำนวนมาก โดยอุทิศตัวเองไปจัดระบบเพื่อให้คนทั้งปวงได้ประโยชน์ผ่านระบบใหม่ที่ดี อำนาจอันชอบธรรมที่ประชาชนเลือกไปคือการลงเลือกตั้งซึ่งเป็นวิธีการยอมเสียสละตัวเองไปทำประโยชน์สูงสุด โดยการทำการจัดระบบที่ดีทีเดียวแล้วทุกคนได้ประโยชน์ครบถ้วน ผมจึงมองการเมืองที่สุจริตดีงามเป็นเรื่องของเส้นทางการทำประโยชน์ได้สูงสุดอย่างแท้จริง

ผมจึงปรบมือให้เสมอสำหรับคนที่ยอมอุทิศตัวเอง เสียสละตัวเอง อย่างมีอุดมคติเปลื้องตัวเข้าไปคลุกคลีธรรมชาติจริงแท้ที่ต้องอยู่กับการเมืองที่ชั่วร้าย เพื่อหวังที่จะทำให้การเมืองเลิกชั่วร้าย คนที่ดีที่สุดเก่งที่สุดกล้าหาญที่สุดควรจะไปทำงานการเมืองก่อนใคร เพื่อให้ประเทศมีระบบที่ดีงามที่สุดสำหรับคนทั้งปวง มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจเป็นสัตว์การเมือง เมื่ออยู่ด้วยกันก็มีมิติการเมืองเสมอ แม้อยู่ในครอบครัวระหว่างสามีและภรรยา ก็ส่งสัญญาณการเมืองด้วยการทำหน้าบึ้งตึง หากว่าไม่ต้องการให้ปฏิบัติการทางใดทางหนึ่งที่ไม่เป็นที่พึงพอใจ ในครอบครัวก็การเมืองมีการจัดสรรอำนาจกันชัดว่าชอบเขตอยู่ตรงไหน

ฉะนั้น ที่ใดที่มนุษย์อยู่ด้วยกันก็จะมีปฏิสัมพันธ์ ทางการเมืองร่วมด้วยจะมีเสมอไม่ว่าดีหรือเลวเท่านั้นเอง อยู่ในคณะก็การเมืองคณะ อยู่ในมหาวิทยาลัยก็การเมืองมหาวิทยาลัย เวลาทำวิจัย จึงติดความคิดเดิม ๆ ว่าเราอย่าไปคำนึงมิติการเมืองในการวิจัย ความจริงต้องคำนึง เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติ ที่มนุษย์อยู่ด้วยกันจะต้องมีการจัดสรรอำนาจเพื่อจัดระบบให้อยู่ด้วยกันอย่างดีที่สุด

ผมขอใช้คำว่า “Political freedom and stability” การเมืองที่มีเสรีภาพและเสถียรภาพ เราอยากเห็นการเมืองที่มีเสรีภาพ ไม่ใช่เกณฑ์คนไปลงคะแนนโดยเอาเงินมาแจก ไม่ใช่การเมืองซึ่งได้แต่รูปแบบประชาธิปไตย แต่ปราศจากเสรีภาพที่มีสติสัมปชัญญะในการกำกับอย่างแท้จริง แต่มีเสรีภาพที่พึงประสงค์

ขณะเดียวกันก็เป็นการเมืองที่มีเสถียรภาพที่ไม่ใช่คอยที่จะรบกันฆ่ากันหากไม่ได้ดังประสงค์โดยไม่มีสันติภาพเป็นหลักยึด กรอบเหล่านี้อยู่กับงานวิจัยทุกชิ้นตั้งแต่วิศวกรรมศาสตร์ ไปจนถึงแพทยศาสตร์ ไปถึงงานวิจัยทางฟิสิกส์ ไปถึงการวิจัยทางสังคมวิทยา การวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ การวิจัยทางศึกษาศาสตร์ ซ้อนมุมมองของโจทย์สังคมทั้งไว้เป็นกรอบใหญ่ในการวิจัยว่า สิ่งที่ทำส่งผลต่อการเมืองอย่างไร ส่งผลต่อเศรษฐกิจอย่างไร ผมถ่วงดุลกรอบการเมืองว่าต้องมีเสรีภาพ เพราะมนุษย์จะต้องมีเสรีภาพ ขณะเดียวกันก็ไม่มีเสรีภาพ โดยไม่คำนึงความถ่วงดุลกับเสถียรภาพ

ประเด็นที่สามในเชิงสังคม ผมอยากเห็นสังคมที่เรียกว่า “สังคมที่มีความหลากหลายและสมานฉันท์” มี “social diversity” และ “cohesion” ทำอย่างไรสังคมจะมีเอกภาพในความหลากหลาย ผมสร้างศัพท์ใหม่ขึ้นมาคำหนึ่ง คือ “สังคมพหุเอกานิยม” สังคมซึ่งมีความหลากหลายแต่มีเอกภาพ ทำอย่างไรจะเกิดสังคมสมานฉันท์ได้ แม้ต่างกันโดยไม่ไปกลืนให้เขาต้องเปลี่ยนไปเหมือนเรา สมานฉันท์แม้มีความหลากหลาย

โจทย์สังคมที่แท้จริงนั้น กรอบอยู่ได้คำใหญ่สามคำนี้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ เป็นสัตว์สังคม และสัตว์การเมือง กรอบใหญ่นี้เองถ่วงดุลในหมวดเดียวกัน สังคมจะต้องถ่วงดุลด้วยสองคำ เศรษฐกิจถ่วงดุลด้วยสองคำ การเมืองถ่วงดุลด้วยสองคำแต่ก็ยังไม่พอ ต้องถ่วงดุลข้ามหมวด

ก็คือต้องถ่วงดุลกรอบเศรษฐกิจกับกรอบการเมือง กรอบการเมืองกับกรอบสังคม กรอบสังคมกับกรอบเศรษฐกิจ ไม่มีสังคมไหนที่สามารถทำให้เศรษฐกิจดีได้ตลอดโดยไม่มีสังคมที่ด้อยรับ ไม่มีสังคมไหนที่มีการเมืองที่ดีแล้วจะไม่สามารถส่งผลให้สังคมดีและเศรษฐกิจดี ไม่มีสังคมไหนที่เศรษฐกิจดีอยู่รอดได้ในระยะยาวโดยยังมีการเมืองไม่ดีงาม การจะมีสังคมให้ดีงามได้จำเป็นต้องมีเศรษฐกิจที่ดีงาม การเมืองที่ดีงาม สังคมที่ดีงามจะต้องถ่วงดุลข้ามหมวดให้ได้

ประวัติศาสตร์โลกยุคหลัง ๆ บอกเราว่า สภาพความเป็นอารยธรรมของมนุษย์อยู่รอดได้ประมาณสี่ร้อยปีแล้วก็พังทลายลงมา ไม่ว่าตั้งแต่อารยธรรมกรีก อารยธรรมโรมัน อารยธรรมอียิปต์ อารยธรรมของโลกตะวันตก (ยุโรปวอกอเมริกา) ผมเชื่อว่าอารยธรรมรุ่งเรืองอยู่ไม่รอด เพราะการจัดระบบสังคมไม่ถ่วงดุลในเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และไม่สามารถสมานทั้งสามส่วนให้อยู่ร่วมกัน

ดังนั้น ถ้าจะตอบโจทย์สังคมอย่างดีงาม นักวิจัยทุกสาขามีบทบาทมาก โจทย์ของสังคมที่แท้จริงต้องอยู่ในใจ แม้ไม่ใช่นักรัฐศาสตร์ ไม่ใช่ นักเศรษฐศาสตร์ และไม่ใช่ นักสังคมศาสตร์ก็ตาม จำเป็นต้องมีโจทย์ที่ชัดเจนอยู่ในใจ เวลาตั้งหัวข้อวิจัยหรือการหาคำตอบจากหัวข้อวิจัย จึงจะสามารถพาไปสู่สังคมที่เป็นการตอบโจทย์ประเทศและมนุษยชาติอย่างแท้จริง

ปัญหางานวิจัยในอดีตเป็นงานวิจัยในกรอบ เพราะเรามองจุดย่อยจนมองไม่เห็นกรอบใหญ่ ว่าองค์ความรู้ที่เราตั้งโจทย์วิจัยแสวงหาคำตอบจะพาสังคมไปทิศทางไหน งานวิจัยจึงมีประโยชน์ไม่เต็มที่ เพราะขาดการคำนึงว่าสิ่งที่กำลังจะทำวิจัยแม้เป็นเรื่องเล็ก ๆ นั้นจะไปโยงกับกระบวนการที่ชนกรอบใหญ่ของมนุษยชาติที่อยู่ร่วมกันทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในสังคมรัฐชาติ

3. วิจัยไร้กรอบตอบโจทย์สังคมไทย

การวิจัยไร้กรอบคือกล้าที่จะทะลุกรอบเดิม ๆ เข้าสู่กรอบที่เหมาะสม การวิจัยเป็นคำตอบ เพราะเป็นการนำความคิดด้วยองค์ความรู้ ไม่ใช่ด้วยสิ่งที่คิดเองแบบล่องลอย การวิจัยทำให้เราไม่ใช่นักวิชาการสายไสยศาสตร์ แต่เป็นสายวิทยาศาสตร์ที่ไม่ใช่เพียงแค่ใช้ความคิดอย่างปราศจากฐานความจริงแท้ งานวิจัยเป็นเหตุที่ให้สังคมหนึ่ง ๆ ก้าวไปอย่างมั่นคง ไม่มีสังคมใดที่จะก้าวหน้าเป็นอารยะได้ โดยไม่ได้เป็นแกนนำทางมหาอำนาจองค์ความรู้

ความจริงมนุษยชาติสามารถเจริญก้าวหน้ายิ่งใหญ่มากขึ้นมาได้จนกลายเป็นอารยธรรม เพราะสังคมนั้นทะลวงนำหน้าไปด้วยองค์ความรู้กว่าสังคมอื่น จนมีอิทธิพลให้สังคมอื่นได้รับอานิสงส์ และได้ผลแห่งความเจริญงอกงามอันเกิดจากความอารยะที่สังคมแกนนำมี

เราจึงอ่านประวัติศาสตร์หกพันปีที่มนุษยชาติกลายลักษณะอักษรได้ว่า ที่ใดก็ตามที่เป็นอยู่อารยธรรม คือที่ที่มีองค์ความรู้มากกว่าสังคมอื่นเสมอ อารยธรรมทุกยุคจึงเกิดขึ้นจากการทะลวงองค์ความรู้ที่บูรณาการเข้าหากันไปสู่การทำให้สังคมมนุษย์นั้นตอบโจทย์เศรษฐกิจสังคมและ

การเมืองของสังคมนั้น ๆ

ถ้าท่านย้อนกลับไปทบทวนอารยธรรมใดก็ตาม เช่น ในยุคแรก ๆ เมื่อมนุษย์มีความฉลาดเพียงพอในการหาคำตอบหรือการจัดการน้ำได้ดีผ่านการสร้างเขื่อนเป็นครั้งแรกในโลกมนุษย์เขื่อนเกิดขึ้นที่ลุ่มแม่น้ำไนล์ ลุ่มแม่น้ำสินธุ เป็นต้น

อารยธรรมอียิปต์เกิดขึ้นมาเกิดจากการที่เราสามารถทะลวงองค์ความรู้บางประเภท เช่น การเก็บกักน้ำ ทำให้มนุษย์ที่นั่นเจริญกว่ามนุษย์ที่กักเก็บน้ำไม่เป็นและต้องเป็นชนเผ่าที่เร่ร่อนอยู่ตามที่ต่าง ๆ เพื่อค้นหาความอุดมสมบูรณ์เพื่อจะอยู่รอด มนุษย์ที่ฉลาดในยุคโบราณจากมนุษย์ยุคคลื่นลูกที่ศูนย์ ผมมีทฤษฎีคลื่นอารยะเจ็ดลูกที่อธิบายจากลูกที่ศูนย์ เจริญขึ้นมาได้อย่างไร เขาเร่ร่อนไปแต่ไม่มีองค์ความรู้อยู่ตามป่าเขาลำเนาไพร แต่ปรากฏว่ามีคนมีองค์ความรู้วิจัยขึ้นมาค้นพบทางความคิดองค์ความรู้ว่า แทนที่เราจะมานั่งล่าสัตว์กันอย่างนี้ เราเอาสัตว์พันธุ์ที่ดีที่สุดคัดพันธุ์เสร็จแล้วมาเลี้ยงดีกว่า เราจะได้ไม่อดจมนกินควรบางครั้งและหิวบ่อยเป็นระยะ ๆ จะได้มีอาหารรับประทานได้ดีในชนเผ่า

มนุษย์ก็รู้จักการคัดพันธุ์สัตว์เป็น ทำวิจัยเป็น มีโอกาสได้ตั้งรกราก มีโอกาสได้เลี้ยงสัตว์แทนที่จะเดินเก็บของป่าอย่างเดียว รู้จักคัดพันธุ์พืชมาปลูกจึงเกิดปรับเปลี่ยนเป็นสังคมเกษตรย้ายจากสังคมเร่ร่อนมาเป็นสังคมเกษตรเกิดการปฏิวัติเกษตรกรรมครั้งแรก ปฏิวัติเขียวครั้งแรกไม่ได้เกิดเมื่อหลายร้อยปีมานี้ แต่เกิดหลายพันปีมาแล้ว และจากนั้นมาก็มีการปฏิวัติเขียวมาอีกหลายรอบ

เมื่อมีองค์ความรู้ รู้จักคัดพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์เป็น ท่านเริ่มเห็นแล้วว่านักคิดทุกสาขาวิชาการรวมทั้งสายผู้ที่ทำงานด้านวิทยาศาสตร์เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์แน่นอน เกี่ยวข้องอย่างชัดเจนเพราะตอบโจทย์เรื่องความอยู่ดีกินดีของมนุษย์ อารยธรรมเกิดตามี่ต่าง ๆ ที่มีองค์ความรู้ ในสังคมหนึ่ง ๆ จะต้องใช้องค์ความรู้เป็นตัวชี้นำตอบโจทย์สังคม และทุกยุคก็เป็นเช่นนี้

โจทย์ของการทำให้สังคมก้าวหน้าอารยะยังมีความเกี่ยวข้องกับก้าวหน้าทางวิทยาการแขนงต่าง ๆ เช่น นาโนเทคโนโลยีช่วยปฏิบัติความเป็นอยู่ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง Material Science หรือวัสดุศาสตร์ได้เปลี่ยนและจะเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ของมนุษย์ Molecular Biology หรือชีววิทยาโมเลกุลก็จะมีผลต่อมนุษย์มีมาก ฉะนั้น ไม่ว่าสาขาวิชา องค์ความรู้ใด จะเป็นสาขาที่มหาวิทยาลัยในยุคปัจจุบันนี้คุ้นเคยหรือไม่ก็ตาม ต่างก็มีผลต่อโจทย์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของความเป็นอยู่ของสังคมมนุษย์ทั้งสิ้น

เมื่อการวิจัยในยุคปัจจุบันกลายเป็นสิ่งที่เราทำโดยลึบรากฐานความคิด ที่กล่าวมานี้จึงกลายเป็นการวิจัยในกรอบ เพราะเราหลงลืมไป เราไหลเลื่อนไปเรื่อย ๆ ไปนาน เราจึงต้องกลับมาทำความเข้าใจว่าการวิจัยที่ถูกต้องและมีประโยชน์เป็นอย่างไรต่อสังคมอย่างแท้จริง

3.1 กรอบวิชาการ : องค์ความรู้ทั้งโลกนั้นเป็นเอกเป็นหนึ่ง

ทำไมในภาษาอังกฤษจึงเรียกสถาบันที่สร้างและกระจายองค์ความรู้ว่า “university” ยูนิแปลว่าเอกหรือหนึ่ง มหาวิทยาลัยมีหน้าที่ทำวิจัยค้นหาเพื่อพบสากลสัจจะนั่นคือ สัจจะที่จริงเสมอทุกที่ทุกเวลาทุกสถานการณ์ทุกโอกาส ความจริงที่กล่าวถึงนั้นไม่มีความขัดแย้งระหว่างความจริงสัมพัทธ์กับความจริงสัมบูรณ์ ขอยกตัวอย่าง เหมือนเราดูขอบแก้วขอบหนึ่ง เรามองจากภาพรวมเราบอกว่าขอบแก้วเป็นทรงกลมแต่ถ้าตัดช่วง range ที่ใกล้มาก ๆ เราบอกได้ว่าขอบแก้วช่องแคบ ๆ นั้นเป็นเส้นตรง เส้นตรงเล็ก ๆ จำนวนมากที่อยู่ขอบแก้วมาต่อกันในภาพรวมจะกลายเป็นทรงกลม ฟังเดิน ๆ เหมือนเส้นตรงกับทรงกลมจะเป็นเรื่องเดียวกันได้อย่างไร เวลานี้การถกเชิงปรัชญาตีกันในแนวคิดว่า ความจริงสัจจะนั้นเป็นสัจจะสัมบูรณ์หรือว่าสัจจะสัมพัทธ์กันแน่ ? ผมมีความเห็นว่าสัจจะทั้งสัมบูรณ์และสัมพัทธ์อยู่รวมกันได้อย่างไม่ขัดแย้ง

องค์ความรู้ที่มีทั้งหมดโลกจำเป็นต้องบูรณาการเข้าหากันได้แบบไม่แยกส่วน หมายความว่าจำเป็นอย่างยิ่งต้องแสดงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยที่เมื่อโยนกลับเข้าไปโยกกันทั้งตรงและอ้อมแล้วสัจธรรมจะกลับเข้าไปอยู่ในปริมณฑลที่องค์ความรู้ทั้งหมดโยงใยเป็นองค์เดียวกัน เป็นองค์ความรู้ที่สมบูรณ์แบบอย่างแท้จริง

ประเด็นการวิจัยไรกรอบที่ผมอยากอธิบายก็คือ เราหลงทางหรือไม่ ที่เราทำวิจัยโดยไปลงเอยเชี่ยวชาญรายสาขาอย่างเดียวย่างโยงใยกับองค์ความรู้ไม่ได้ ความจริงเรามาจัดแยกแยะองค์ความรู้ให้ลงละเอียดรายสาขา ก็เพียงเพื่อความสะดวกในการวิจัยค้นคว้าเจาะลึกลงไปในบางจุดขององค์ความรู้ที่เรา มีความสามารถและมีเวลาในชีวิตเพียงพอที่จะทำ มหาวิทยาลัยแบ่งเป็นคณะต่าง ๆ มากมายมหาศาลขึ้นมาก็เพียงเพื่อจะบอกว่า เรานั้นคุ้นเคยหรือหมกมุ่นอยู่กับวิจัยเรื่องอะไร และสอนหมกมุ่นกับเรื่องอะไรที่เราสนใจหรือมีเวลาพุ่งความสนใจเอาใจใส่ในซีกเสี้ยวขององค์ความรู้ในปริมณฑลนั้น ๆ

แต่ไม่ได้หมายความว่า เราเชี่ยวชาญพิเศษเฉพาะจุดนั้น จนลืมความเกี่ยวโยงกับศาสตร์อื่นทั้งปวง การวิจัยลักษณะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะศาสตร์มากเกินไป จนลืมมองภาพกว้างแห่งบูรณาการศาสตร์ เป็นเหตุทำให้ไม่ตอบโจทย์แท้จริงของสังคม ยกตัวอย่างหนึ่ง เช่น สีสปีที่ผ่านมาที่สังคมไทยตอบโจทย์เศรษฐกิจ สังคมไทยก็รวยขึ้นประมาณ 30-40 เท่าในสี่สิบปี ปรากฏว่าเศรษฐกิจดีขึ้นแต่สังคมล่มสลาย ชุมชนล่มสลาย ครอบครัวล่มสลาย นี่คือเหตุที่มาจากนักวิชาการประเภทคิดในกรอบ เชี่ยวชาญทางเศรษฐกิจ จนลืมความเกี่ยวโยงระหว่างเศรษฐกิจกับสังคม

การเข้าใจว่าความรู้หรือศาสตร์มีความเป็นเอกเป็นหนึ่งเดียว ขณะเดียวกันความรู้หรือศาสตร์ที่เป็นเอกหนึ่งเดียวนั้นก็สามารถแยกย่อยแตกแขนงอย่างมีความหลากหลายที่เราเจาะจงลงรายละเอียดเป็นศาสตร์ย่อยๆ ต่าง ๆ ได้ ทำให้เราสามารถเตือนใจตนเองว่าโลกสมัยใหม่ที่แบ่งความเชี่ยวชาญเป็น specialists ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ จนบางครั้งเราอาจจะมีการเหย้าเหยียดเล่นกันตั้งแต่

สมัยหลายสิบปีก่อนว่า ต่อไปเราจะมีแพทย์เชี่ยวชาญไม่ใช่เพียงเชี่ยวชาญทางตาแต่เชี่ยวชาญตาข้างซ้าย! การเป็นผู้เชี่ยวชาญแต่ละด้านไม่ผิด แต่ถ้าเป็นการเชี่ยวชาญจนเรารู้รอบใหญ่ เราคงผิดแน่นอนหากเราวิจัยเพียงอยู่ในกรอบจนไม่ตอบโต้ภัยแท้จริงของสังคมเราคงค้นพบองค์ความรู้อย่างไม่สมดุอย่างแน่นอน วิจัยไร้กรอบคือต้องกลับไปสู่การที่เราเห็นวิจัยอย่างศาสตร์บูรณาการเข้าหากันอย่างแท้จริง จนทำให้เราใจกว้าง มองความรู้ครบครันรวม เราจึงไม่แปลกใจว่าบางคนที่มีความรู้ลึกเปรียบเปรยเหมือนแนวลึกประมาณหลายกิโลเมตร แต่ความรู้แนวกว้างเพียงเซนติเมตรเดียว ทำให้สิ่งที่ค้นพบในองค์ความรู้ในงานวิจัยนั้นลึกเสียจนไม่รู้จะบูรณาการกับความรู้อื่นอย่างไร นั่นก็เป็นการวิจัยในกรอบ แต่การวิจัยนอกกรอบคือ ทำอย่างไรสิ่งที่เราค้นพบองค์ความรู้ส่วนลึกจะไปโยงกับองค์ความรู้ส่วนกว้างที่เกี่ยวข้องกันเป็นเนื้อบูรณาการเดียวกันได้อย่างไรดี

ถ้าเรามีความคิดวิจัยแบบไร้กรอบ ก็จะต้องสามารถกลับมาที่พื้นฐานความคิดว่าองค์ความรู้เป็นเอกเป็นหนึ่ง ใครก็ตามทำปริญญาเอกเขาจะรู้ว่าผู้จบปริญญาเอกได้ปริญญา Doctor of Philosophy ชื่อปริญญาอย่างเดียวกันหมด ไม่ว่าจะทำวิจัยหัวข้ออะไร อาจจะไปกำกับสักหน่อยว่าหัวข้อวิจัยนั้นไปใกล้เคียงกับศาสตร์เจาะจงด้านใดในแนวลึก เมื่อจบ PhD มาแล้วทุกคนเป็นเอกเป็นหนึ่ง ปริญญาศาสตร์เดียวกันคือปริญญาเอกทางปรัชญาหรือเป็น Doctor of Philosophy ทั้งสิ้น

ทุกคนไม่สามารถแยกศาสตร์ออกจากกันได้เด็ดขาด เมื่อไหร่เราพยายามแยกศาสตร์จากกันจนเด็ดขาด เมื่อนั้นเราจะขาดและแปลกแยกจากองค์ความรู้ที่แท้จริง การเข้าใจอย่างนี้จะทำให้เราเห็นว่าจำเป็นอย่างยิ่งต้องเอาศาสตร์ย่อยทุกศาสตร์เข้ามาคำนึง มาโยงกันมาร่วมกัน เช่นเราอาจจะมองออกมาในรูปแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary) หรือ พหุวิทยาการ (multidisciplinary) เพิ่มขึ้นซึ่งก็มีความแตกต่างกันระหว่าง interdisciplinary กับ multidisciplinary นอกจากนี้เราอาจจำเป็นต้องคำนึง แม้ไม่ได้วิจัยร่วมกัน ก็คำนึงว่าจะโยงใยศาสตร์ต่าง ๆ กันในงานวิจัยอย่างไร และเราจะทำอย่างไรจะบูรณาการความรู้ให้เป็นเอกเป็นหนึ่งเพื่อจะเป็นเส้นทางจะตอบโต้ภัยของสังคมที่แท้จริง นั่นคือประเด็นแรก คือ ต้องกล่าวถึงกรอบเชิงสหวิทยาการหรือกรอบเชิง discipline ต่าง ๆ วิชาการสายต่าง ๆ นั้นเอง

3.2 กรอบเชิงระบบ : คน ระบบ บริบท

มีหนังสือของผมเล่มหนึ่งชื่อว่า “ปฏิรูปครบวงจร : สู้ยุคเรืองรองของเมืองไทย”⁴ ที่อธิบายว่าต้องคิดเชิงระบบ มีบทหนึ่งในหนังสือ บอกว่าทฤษฎีการมองภาพรวมเชิงระบบของผม คือ ต้อง

⁴ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ปฏิรูปครบวงจร: สู้ยุคเรืองรองของเมืองไทย, กรุงเทพฯ : ชัคเชสมิเดีย, 2540

คิดถึงคนเป็นประการที่หนึ่ง ประการที่สองคือ ระบบ ประการที่สาม คือ บริบท สามตัวนี้หากไม่เอามาโยงกันงานวิจัยจะไม่ครบถ้วน เพราะระบบจะเดินไปข้างหน้าหรือจะเปลี่ยนแปลง ต้องคำนึงถึงคน คำนึงถึงระบบ และคำนึงถึงบริบทเสมอ หากเราจัดระบบซึ่งดีงามยิ่งใหญ่ แต่คนมีปัญหา ไม่สอดคล้องกับระบบในองค์ความรู้ที่จัดวิจัยขึ้นมา ก็ใช้การไม่ได้ ทำให้ได้คนอย่างสุดยอด แต่ถ้าระบบไม่เอื้ออำนวยสังคมก็ไปด้วยความทุกข์ทรมาน

องค์ความรู้ที่พบจากการวิจัยต้องคำนึงเชิงระบบว่า มีนัยต่อคน ต่อระบบและต่อบริบทอย่างไร และโยงกันอย่างไร ครั้งใดก็ตาม ที่เราพยายามจัดระบบให้ดีที่สุดแต่ผู้คนของเรายังเป็นคนแบบเดิมอยู่ เช่นการมีประชาธิปไตยเลือกตั้งจัดระบบการเลือกตั้งถูกทฤษฎีทุกประการ แต่ปรากฏว่าคนยังรับเงินซื้อเสียงอยู่ คนยังชอบให้ ส.ส.เป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำจุน ก็ไม่มีทางที่จะทำให้ระบบประชาธิปไตยที่ดูเหมือนดีเกิดสัมฤทธิ์ผลของประชาธิปไตยในสาระได้

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ การปฏิรูปการศึกษาของไทยรอบแรกหลักการถูกหมด จัดระบบอย่างน่าสนใจถูกหลักการค่อนข้างมาก แต่ไม่ไปไหนเลย ในผลปฏิรูปอย่างแท้จริงผลลัพธ์ออกมา ก็แสดงความล้มเหลว เช่น เด็กของเรามีผลสอบต่ำเกณฑ์แทบทุกวิชา เพราะเรามีปัญหาที่เรามองแต่ระบบ ไม่มองคน บางทีไปมองแต่คน ไม่จัดระบบให้เอื้อ ก็เกิดปัญหาเช่นกัน และแม้คนดีระบบดี แต่หากบริบทไม่เปิดทางให้เราทำงานได้ดี เพราะเราเองขาดยุทธศาสตร์การเข้าใจบริบทหรือเราอยู่ในบริบทที่คุมไม่ได้ เช่น บริบทโลก บริบทสิ่งแวดล้อม หรือบริบทของสิ่งอื่นซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้งานวิจัยจึงต้องคำนึงเชิงระบบจึงจะกลับมาที่รากฐานการวิจัยที่ถูกต้อง เมื่อไหร่ที่การวิจัยไม่เป็นการคิดเชิงระบบอย่างแท้จริง งานวิจัยนั้นจะได้ประโยชน์บ้างและองค์ความรู้ที่ค้นพบก็จะได้ความรู้เพียงบางระดับแต่จะไม่มีทางได้องค์ความรู้ที่สมดุลและไม่ครบถ้วน

3.3 กรอบปรัชญา : ภาพลักษณ์ที่สุดขององค์ความรู้

ผมได้กล่าวนำไปแล้วว่าคนที่จบการศึกษาขั้นสูงสุด เราเรียกว่าปริญญาเอก ปริญญาเอกเป็น Doctor of Philosophy เราเชื่อว่าปรัชญาเป็นภาพลักษณ์ที่สุดของการหาองค์ความรู้ปรัชญา คือ มรดกแห่งศาสตร์ทั้งปวง เรามองว่าการหาความรู้ที่แท้จริงต้องไปปฏิสัมพันธ์กับความคิดเชิงปรัชญาเพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่แท้จริง แล้วเหตุไฉนวันนี้เราเรียนแบบช่างเทคนิค ทำงานวิจัยเหมือนช่างเทคนิค เหมือนหุ่นยนต์ หากคำตอบงานวิจัยโดยปราศจากปฏิสัมพันธ์กับปรัชญาก็เลยกลายเป็นเหมือนหุ่นยนต์ทำวิจัย เป็นนักกลไกทำวิจัย นักวิจัยทำตัวเหมือนหุ่นยนต์มาทำวิจัย ซึ่งต่างกับเอาคนมาทำวิจัยเพื่อตอบโจทย์สังคมซึ่งมีมิติเชิงปรัชญาอย่างมากผลการวิจัยจึงน่าจะต่างกัน เพราะคนเป็นพวกเดียวที่คิดเชิงปรัชญาได้ คนเป็นพวกเดียวที่ใช้ความคิดในเชิงปรัชญาเป็นสัตว์เชิงปรัชญาไม่ได้ เครื่องกลใช้ความคิดเชิงปรัชญาไม่ได้

เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์คุยกันในเรื่องส่วนลึกที่สุดเชิงปรัชญา จะนำไปสู่ความคิดที่รุนแรงที่สุด อยู่ที่เขาจะจัดการอย่างไรกับความคิดของเขา เราจึงไม่แปลกใจว่าความคิดเชิงปรัชญาเป็นรากฐานที่ทรงพลังอย่างยิ่งในการขับเคลื่อนสังคม ถ้างานวิจัยเราข้ามความคิดเชิงปรัชญาที่ซ่อนอยู่ในแนว การตั้งโจทย์และการหาคำตอบต่อโจทย์ ผลวิจัยออกมาจะกลายเป็นกลไกที่ไร้ชีวิต เป็นงานวิจัยที่แห้งที่สุด ไม่มีความคิดที่ชุ่มชื้นหล่อเลี้ยง สิ่งเหล่านี้กำลังเกิดขึ้นทั่วโลก แม้เครื่องมือกลไกวิจัยจะ วิไลศมหาศาลด้วยคณิตศาสตร์และโปรแกรมคอมพิวเตอร์ขั้นสูงก็ตาม

ผมขอวิจารณ์สาขาที่ผมเชี่ยวชาญ ผมสนใจอยู่สองสาขาเป็นหลัก นั่นคือปรัชญาผมมาจาก สองสาขานี้คือ เศรษฐศาสตร์กับการบริหาร ตั้งแต่ปี 1960 เป็นต้นมา นักเศรษฐศาสตร์เริ่มต้นใช้ เครื่องมือที่มีคุณค่ายิ่งคือคณิตศาสตร์เพื่อเอามาใช้ในการวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ ผมเป็น นักคณิตศาสตร์ประยุกต์ที่เรียนคณิตศาสตร์มามาก ผมจึงไม่ได้ถูกเครื่องมือเช่น คณิตศาสตร์ และยังเชื่อว่าเครื่องมือมีประโยชน์ถ้าใช้อย่างถูกปรัชญา แต่ได้เกิดขึ้นและสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นต่อเนื่อง ก็คือ สาขาเศรษฐศาสตร์กำลังกลายเป็นการวิจัยแบบกลไกคณิตศาสตร์โดยไร้ชีวิต ปฏิสัมพันธ์กับ โจทย์ภาพรวมสังคมทางการเมืองและสังคมไม่ได้ ดูทุกอย่างเป็นเหมือนกลไกฟิสิกส์ เมื่อประยุกต์ คณิตศาสตร์กับระบบเศรษฐกิจแล้วคนทำวิจัยก็นำคณิตศาสตร์มาใช้แบบเป็นกลไกไร้ปรัชญา โดย ปราศจากความเข้าใจเชิงปรัชญา ทำให้นักเศรษฐศาสตร์กลายเป็นช่างเทคนิคทางคณิตศาสตร์ที่ ปราศจากปฏิสัมพันธ์กับนักเศรษฐศาสตร์รุ่นโบราณที่มักจะเป็นนักปรัชญาที่เข้าใจการโยนโย เศรษฐกิจกับการเมืองและสังคม

นักเศรษฐศาสตร์อย่าง อัดัม สมิท (Adam Smith) ก็คือนักปรัชญาที่ไม่ได้มองแต่กลไก เศรษฐกิจในตัวมันเองเท่านั้น จอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) ก็คือนักปรัชญา ที่ไม่ได้มองกลไกการแก้ปัญหาเศรษฐกิจเพียงมองเป็นกลไกแห่ง ๆ แบบเป็นช่างเทคนิค เครื่องมือ ที่เราใช้ต้องเป็นทาสเรา เราต้องไม่เป็นทาสของเครื่องมือคณิตศาสตร์ คณิตศาสตร์เป็นภาษาที่ ทรงพลังในการวิจัยและต้องใช้ใช้อย่างสง่างาม อย่างมีคุณภาพ อย่างลึกซึ้ง แต่จำเป็นต้องอยู่ใน กรอบปรัชญาที่เข้าใจอย่างแท้จริง

การตั้งโจทย์วิจัยและการตอบโจทย์วิจัยนั้น เราข้ามขั้นตอนไปอย่างน่าเสียดายในเรื่องเกณฑ์ งานวิจัยทั้งหลายที่จะมาตีพิมพ์ในวารสาร ขาดการถกหลักปรัชญาที่ซ่อนอยู่ การถกปรัชญา ไม่จำเป็นต้องพูดว่าอย่างโจ่งแจ้งว่านักวิจัยกำลังถกเชิงปรัชญา แต่ต้องซ่อนอยู่ในกระบวนการคิดเชิง ปรัชญา ในการพยายามตั้งโจทย์และตอบโจทย์อย่างแท้จริง เราจำเป็นต้องถามคำถามเชิงปรัชญา เช่น

คำถามเชิงภววิทยา (ontological question) คำถามที่ควรถามหลัก ๆ อย่างเช่นว่า Being ของเรื่องนี่คืออะไร ความเป็นอยู่ (existence) ของเรื่องนี่คืออะไร ความจริงแท้ (reality) ของ เรื่องนี่คืออะไร

มีฉะนั้นเราอาจจะทำวิจัยจับเงาแบบไม่ได้ตัวจริง เป็นคำถามสำคัญมากที่เราต้องหัดถาม เพื่อจะเข้าใจว่า มันมีสารัตถะ ตัวตนมีอยู่หรือไม่ บางครั้งเรากำลังหาคำตอบที่ไม่เข้าใจสารัตถะที่แท้จริง งานวิจัยจำนวนมากที่เรียนกันอาจทำให้เราไม่ได้ตอบคำถามอีกหลายอย่าง หรือคำถามที่ตอบว่า ส่วนท้ายสุดคือปรมาตม จุตม่งหมายคืออะไร

นักวิจัยปัจจุบันไปเรียนปริญญาเอกมาจบมาเป็นช่างเทคนิค แต่ปราศจากการเรียนความคิด เบื้องหลังการทำวิชาการทำให้เวลา design โจทย์จึงกลับมาอยู่รอบช่างเทคนิคเหมือนเดิม ถ้าวิจัยไร้กรอบต้องหลุดทะลุออกไปตรงรากฐานเดิมที่ควรนั้นก็คือ การคิดเชิงปรัชญาให้เป็นอย่างแท้จริง บางทีอาจมีคำถามเชิงปรัชญาอีกว่า อะไรเป็นสิ่งที่ถูกต้อง อะไรคือสิ่งที่เราสนใจเบื้องหลังสิ่งเหล่านี้ เราต้องถามคำถามว่าอะไรคือความดี อะไรคือความงาม อะไรคือความจริง ในสิ่งที่เรากำลังหาคำตอบผ่านการวิจัยเพื่อหาคำตอบที่แท้จริง ๆ งามจริง ๆ อะไรคือ งดงามจริงที่แท้จริง การถกแถลงซ่อนอยู่ภายในตัวนักวิจัย ในเรื่องนี้ก็มีความสำคัญมากในการกำหนดกรอบการวิจัย เพราะเมื่อไม่มีสิ่งนี้เลย กรอบวิจัยก็เป็นกรอบการวิจัยที่ไร้การคิดอย่างลึกซึ้งเชิงปรัชญา ผมอธิบาย 3 กรอบ ว่าผมอยากเห็นไร้กรอบเช่นนี้ 1. กรอบเชิงวิชาการ 2. กรอบเชิงระบบ 3. กรอบเชิงปรัชญา สิ่งที่ผมอยากจะชี้ชวนต่อก็คือ “กรอบการคิด”

3.4 กรอบเชิงความคิด 10 มิติ

กรอบเชิงความคิด เป็นเรื่องที่ผมได้นิยามไว้เกือบ 20 ปีแล้ว เป็นการนิยามอย่างจริงจังครั้งแรกในโลกว่า การคิดเป็นต้องคิดเป็น 10 มิติ ถ้าหากคิดเป็นเพียงบางมิติเราจะไม่ครบวงจร งานวิจัยจะใช่วิธีการคิดแยกส่วนไม่ได้เพราะการคิดทั้งสิบมิติ มันโยงกันหมด ผมได้นิยามคำต่าง ๆ ไว้ เช่น การคิดเชิงวิเคราะห์ การคิดเชิงสังเคราะห์ การคิดเชิงบูรณาการ การคิดเชิงกลยุทธ์ การคิดเชิงประยุกต์ การคิดเชิงอนาคต การคิดเชิงสร้างสรรค์ เป็นต้น

เราเองคุ้นเคยกับการถูกฝึกมาตอนที่เรารเรียนปริญญาตรีถึงเอก เราถูกฝึกมาในความคิดบางซีก แล้วแต่ที่เราไปเรียนที่ไหนมา ถ้าสังเกตคนที่จบมาจากบางประเทศจะกลายเป็นคนวิพากษ์เก่งมาก มีความคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) ในงานวิจัยโดยตลอด แต่ไม่สามารถคำนึงมิติความคิดเชิงสร้างสรรค์ บางครั้งมีการคิดเชิงวิเคราะห์ที่ดีมาก แต่มีความอ่อนด้อยในการคิดเชิงสังเคราะห์ ฯลฯ

ผมอยากชวนนักวิชาการว่า เรามาหลุดจากการคิดแค่บางซีกได้ไหม เพราะไม่เช่นนั้นเราจะวิจัยอยู่ในกรอบ ทำไมเราไม่ทะลุวงกรอบออกไป แม้ขนาดเวลาสอบ GRE เข้ามหาวิทยาลัยในอเมริกา เขายังเอาความคิดแค่มิติหลัก ๆ บางมิติมาสอบ เช่น การคิดเชิงวิเคราะห์แต่ละเลย

⁵ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ชุดความคิด : ผู้ชนะ 10 คิด , กรุงเทพฯ : ชัคเซสมิเดีย, 2544

การคิดอีก 9 มิติ นั้นแสดงว่าโลกวิชาการอเมริกาหลงทางเสียแล้ว เพราะมนุษย์จำเป็นต้องคิดมาก ไปกว่าการคิดเชิงวิเคราะห์ ในหลายสถาบันในอังกฤษถ้าเราเคยชินกับทฤษฎีแนวคิดเชิงวิพากษ์ เราก็คงลืมการคิดแบบอื่น ๆ ไปหมดสิ้น เช่นกัน

งานวิจัยที่ดีในสายตาของผมมันต้องคิดครบวงจรอย่างน้อย 10 มิติ ที่โยงกันและต้องปรากฏสะท้อนให้อยู่ในงานวิจัย มิฉะนั้นเราจะหลงทางง่าย ๆ ในการหาคำตอบใจไทยวิจัยถ้าสมมติตัวแปรนี้อธิบายได้ด้วยตัวแปรอีกกี่ตัวก็ตาม และเราสรุปว่าความจริงถ้าตัวแปรเหล่านี้เปลี่ยนไป จะส่งผลกระทบต่อตัวแปรตาม และเรานึกว่าทุกครั้งที่มีตัวแปรต้นตัวนี้จำเป็นต้องอธิบายตัวแปรตามตัวนี้เสมอไปก็อาจจะไม่จริง เมื่อตั้งแต่ต้นเราใช้ความคิดผิดพลาดแต่ต้น การสรุปก็จะผิด ในที่สุดผลการวิจัยจึงแตกต่างเมื่อใช้มิติความคิดไม่ครบถ้วนและบางทีผลการวิจัยผิดพลาดได้โดยง่าย เพราะกรอบเชิงความคิดไม่รอบคอบ

เมื่อใดก็ตาม ถ้าเราพรรณนาอธิบายองค์ความรู้ความเป็น “แมว” ว่าแมวมี 4 ขา มีขน มีหาง มีเขี้ยว มีตบไตได้สี่พุง และพรรณนาไปอีกร้อยแปดพันประการว่าแมวมีลักษณะอย่างไร และทุกครั้งสัตว์ที่มีลักษณะเหมือนกันอีกหลายร้อยแปดพันประการแบบคล้ายแมวเดินมา ซึ่งอาจไม่ใช่แมวและอาจจะเป็นสัตว์อื่นก็ได้ งานวิจัยที่ขาดการคิดเชิงเปรียบเทียบเห็นแต่ความเหมือน ไม่เห็นความต่างทำให้เราสรุปผลการวิจัยผิดได้โดยง่ายเพราะขาดกรอบการคิดครบมิติอย่างแท้จริง

ถ้าผมถามคำถามว่าช่วยพิสูจน์ให้ผมดูทางการวิจัยหน่อยว่าแมวกับเสือต่างกันอย่างไร ท่านอาจตอบโดยงานวิจัยออกมาแบบที่คิดตามธรรมชาติมนุษย์ว่า แมวกับเสือต่างกันอย่างไร แต่ถ้าจะวิจัยทางความคิดทั้งระบบอาจทำให้ท่านไม่สามารถตอบได้อย่างง่ายดายตายนัก ว่าที่เรานึกว่า จะอธิบายว่าแมวกับเสือต่างกันอย่างไรอาจอธิบายยากกว่าที่คิดมากนัก

สิ่งที่ผมพยายามบอกก็คือ เพราะขาดการคิดครบมิตินั้นเอง ทำให้เราตอบแบบเอาความคิดบางมิติมาตอบ ผลงานวิจัยก็ออกตามความคิดบางมิติที่เราอาจจะเคยชิน ค้นเคย ทำเป็นใช้บ่อย แต่มิติอื่น ๆ ที่ทำไม่ค่อยเป็น เราก็คงไม่ค่อยได้ทำ ไม่ค่อยได้ใช้เราก็ไม่คำนึง งานวิจัยจึงแห้งแล้งในทางความคิดและไม่ครบวงจรความคิด คิดในกรอบกับคิดไว้กรอบทางความคิดก็ต่างกันอย่างยิ่ง

3.5 กรอบวิธีวิทยา : เครื่องมือในการทำวิจัย

กรอบต่อไปที่ผมอยากนำเสนอคือ “กรอบวิธีวิทยา” การวิจัยนั้นต้องมีวิธีวิทยา แต่ที่น่ากลัวคือ เมื่อวิธีวิทยาไม่พอดีกับโจทย์วิจัย ถ้าเปรียบเทียบวิธีวิทยาบางแบบเป็นเหมือนหอก บางอันเหมือนดาบ บางอันเหมือนพลั่ว บางอันเหมือนจอบ บังเอิญตอนที่เรารเรียนปริญญาเอก อาจารย์ฝึกมาใช้วิธีวิทยาแบบ “จอบ” พอเราจะมาตอบโจทย์วิจัยใด ๆ ก็ตาม เราก็คงจะใช้จอบตลอดเวลา เพราะเราไม่เคยชินกับการใช้พลั่ว การขุดดินบางประเภทต้องใช้จอบหรือบางทีก็ใช้พลั่ว แต่เราเอง

ชินกับเครื่องมือใด เราก็กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญเครื่องมือชิ้นนั้น โดยปราศจากการมองว่าโจทย์เรียกร้องเครื่องมืออะไรที่เหมาะสม หรือจะต้องผสมเครื่องมืออะไรบ้างที่จะทำให้ได้คำตอบวิจัยที่แท้จริง

สิ่งที่บ่งพร่องมากในงานวิจัยคือ ผู้วิจัยเรียนมาน้อยมากในวิธีวิทยาต่าง ๆ บังคับเรียนบางวิธีวิทยาที่สาขานั้นเชี่ยวชาญ สมัยหนึ่งเมื่อผมเป็นนายกสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ผมเคยมีดำริที่จะจัดการประชุมให้นักวิชาการสาขาต่าง ๆ มาตอบโจทย์เรื่องเดียวกันโดยใช้วิธีวิทยาที่ตนเองคุ้นเคย เพื่อผลที่ได้มานั้นไม่เพียงการตอบโจทย์ร่วมกัน แต่ยังได้เรียนรู้วิธีวิทยาที่ต่างสาขากัน ใจของนักวิชาการต่างสาขาจะได้กว้างขึ้นและเรียนรู้จากกันมากขึ้น เราเรียนปริญญาเอกมาเพียง 3-4 ปีจึงเป็นไปได้เลยที่จะเรียนวิธีวิทยาทุกอย่างหมดสิ้น อยู่ที่อาจารย์ผู้คุมวิทยานิพนธ์จะสอนอะไรเรา

ผมกลับคิดว่าการจบปริญญาเอกนั้นเปรียบเทียบกับแค่ “เนรทางวิชาการ” เพราะเนรก็จะต้องเรียนรู้ให้ได้เปรียบสูงมากขึ้น ปัญหาเกิดขึ้นคือเมื่อเราจบเป็นเนรมาแล้ว เรานึกว่าเราเป็นพระสังฆราชทางวิชาการ ก็เกิดปัญหาทำให้เราได้ใช้เครื่องมือของเนรกับงานทุกงานที่สังฆราชจำเป็นต้องรู้ นี่คือปัญหาของการเรียนรู้ในการวิจัยในปัจจุบันที่อยู่ในกรอบเพราะเราชินกับเครื่องมือบางชนิดแล้วใช้จนเกียจคร้านอาชีพวิชาการเลย เรายังมีอคติด้วยว่าวิธีของคนอื่นนั้นแสนที่จะไร้คุณภาพเมื่อเทียบกับของเรา!

การยกตนข่มท่าน ไม่ถ่อมตัวที่จะคำนึงถึงประโยชน์ที่ได้เครื่องมือว่าพลั่วก็มีประโยชน์ เสียมก็มีประโยชน์ จอบก็มีประโยชน์ แล้วแต่จะใช้กับโจทย์อันใด นอกจากจะเห็นประโยชน์ของตัวเองแต่ไม่เห็นประโยชน์เครื่องมือคนอื่นแล้ว เรายังเชื่อดด้วยว่าเราสามารถใช้จอบได้กับทุกงาน แล้วเราก็ผลิตคนใจแคบออกแบบเดียวกันออกมาเพราะเมื่อเราเป็น supervisor วิทยานิพนธ์และเราก็เรียนรู้วิธีทำงานร่วมกับเพื่อนที่คิดเหมือนเราก็เป็นพวกจอบวิทยาเหมือนกันหมด เราจึงกลายเป็นคนอยู่ในกรอบและได้คำตอบที่ไม่ถนัดนัก เป็นไปได้ที่จะขุดภูเขาวิจัยทั้งลูกออกด้วยจอบวิธีวิทยา ถ้าท่านเพียรพยายามมากพอและนานพอ ก็จะขุดภูเขาออกทั้งลูกได้ด้วยจอบ แต่คงเหนื่อยมากพอสมควร

ดังนั้น เมื่อเราเองจะเป็นคนที่หาองค์ความรู้เพื่อไว้ตอบโจทย์สังคมไทย เราก็ต้องหัดทำงานวิจัยที่มีวิธีวิทยาอย่างอื่นที่เราไม่เคยชินบ้าง เรียนรู้จากคนอื่นบ้าง เปิดใจกว้างเรียนรู้จากกันและกันบ้าง ผมสนใจวิธีวิทยาของแพทย์ว่า จะมาใช้กับงานวิจัยที่ผมทำได้อย่างไร ผมสนใจวิธีวิทยาของวิศวกรรมไฟฟ้าว่าจะมีโอกาสมาใช้กับงานโจทย์วิจัยที่ผมสนใจในสาขาที่ผมเอาใจใส่จดจ่ออย่างไร คนอาจจะฟังแบบว่าอาจารย์นี้ไม่บ้าก็เมา เรื่องของตัวเองจะเรียนรู้ก็แทบตายแล้วยังไปสนใจเรื่องคนอื่นอีกทำไม เขาเรียกว่าจู้จี้จ้าน แต่ผมว่านักวิจัยที่ดีจะวิจัยไร้กรอบคือพวกจู้จี้จ้านชอบเรียนไปหมด ชอบเรียนรู้มาก ชอบฟังคนอื่นมาก ชอบสนใจสิ่งที่ตัวเองไม่เชี่ยวชาญให้มาก ใจกว้างที่รับฟังหาคุณค่ามองสิ่งดีของคนอื่นในสาขาอื่น แล้วมองว่ามีอะไรที่เราจะมานำมาใช้ตอบโจทย์สังคมได้

อย่างแท้จริง ความจริงวิธีวิทยากรอบแบบเดิม ๆ ก็ตอบเราแล้วว่าไม่สามารถให้คำตอบที่เป็นประโยชน์แก่สังคมได้อย่างแท้จริงในทุกเรื่องไป เราจึงต้องเปิดใจในวิธีวิทยาอื่น ๆ บ้าง

3.6 กรอบความร่วมมือ 3 ระดับ : coordination, cooperation, collaboration

“กรอบความร่วมมือ” ประกอบด้วยสามคำ คำแรกคือคำว่า “coordination” คำที่สองคือคำว่า “cooperation” คำที่สามคือคำว่า “collaboration” งานวิจัยของเราขาดการคำนึงสามคำนี้อย่างมาก เราชินกับ coordination บางระดับ คือประสานระดับเดียวกัน เราประสานกันได้ บางทีก็ไม่ประสานด้วย ต่างคนต่างทำโดยไม่เคยประสานเลย แล้วเราจะตอบโจทย์สังคมไทยที่เป็นองค์รวมได้อย่างไร หากไม่ประสานกันเลย ก็จะกลายเป็นว่าใครอยากทำวิจัยอะไร ก็ไม่เข้าเลื่องคูประชาคมนักวิชาการทั้งประเทศทั้งโลกว่าทำอะไรกันอย่างไรกันแน่ ขาดการประสานที่เรียกว่า coordination นอกจากนี้เรายังขาดการร่วมมือที่เรียกว่า cooperation ความจริงเราจำเป็นต้องร่วมมือ ถ้าไม่ร่วมมือกันเราจะทำงานวิจัยตอบโจทย์แท้จริงไม่ได้เต็มที่ เพราะนักวิจัยแต่ละคนเราไม่รู้หมดทุกอย่าง เราต้องร่วมมือกันจึงจะสมบูรณ์ขึ้นในการทำวิจัย อีกทั้งเราต้องร่วมคิดร่วมทำที่เรียกว่า collaboration ซึ่งความร่วมมือทั้งสามระดับนี้ต่างกันมาก นักวิชาการทำวิจัยตอบโจทย์สังคมจำเป็นต้องหลุดกรอบเดิมที่ขาดสามคำนี้ ทั้งสามระดับนี้มีส่วนสำคัญในการจะตอบโจทย์ที่แท้จริงให้สมบูรณ์แบบมากกว่าทำวิจัยโดยไม่ได้รับอนิสงค์จากผู้อื่นโดยตรงหรือโดยอ้อม

ตัวอย่าง เช่น หากเราไม่สนใจ coordination เราจะทำวิจัยลักษณะ meta-analysis ไม่ได้ การวิจัยในเชิง meta-research จะทำให้เรารู้จักนงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งหลายนมาอยู่ในการบูรณาการเข้ารอบเดียวกัน หากขาด cooperation เพราะขาดหลากหลายมุมมอง เราจะไม่สามารถทำวิจัยได้อย่างมีความมั่งคั่งทางปัญญา ถ้าขาด collaboration บางทีจะขาดตกบกพร่องในการตั้งโจทย์หรือตอบโจทย์ให้ครอบคลุมอย่างแท้จริง

ในความเห็นของผมกรอบวิจัยที่ไ้กรอบ จำเป็นต้องเป็นการวิจัยที่ต้องร่วมมือกันสามระดับ ตรงหรืออ้อม มากหรือน้อย ต้องมีทั้งสามระดับอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ตาม จึงจะสามารถทำให้การวิจัยนั้นทะลวงไปถึงโจทย์ที่แท้จริงที่เราจะตอบโจทย์สังคมได้ วันนี้อาย่ว่าแต่แค่ระดับ coordination ยังไม่มีเลย cooperation อย่างพูดถึง อย่างมากก็คือ ชวนเพื่อนร่วมวิจัยมาอีกสักคนหนึ่งเพื่อเอามาเบาะแรงหน่อยจะได้ช่วยกันเขียน แล้วเพื่อเบาะแรงอีกนิดหนึ่งก็ไปเอาเด็กหัดทำวิจัยอีกคนหนึ่งมาช่วยทำ แต่ไม่มีความจงใจแต่ต้นจะ coordinate จะ cooperate และจะ collaborate เมื่อทำอย่างนี้การวิจัยในโลกก็กลายเป็นการวิจัยที่ตอบโจทย์ไม่ได้ทั้งหมดอย่างแท้จริง

3.7 กรอบความแปลกใหม่ (novelty)

ถ้าเราตั้งเป็นแกนสี่แกน เกิดสี่ฉากทัศน์ (scenario) แกน x เรียกว่า คำตอบ แกน y เรียกว่า โจทย์คำถาม ข้างล่างอันหนึ่งเรียกว่าเก่า อันหนึ่งเรียกว่าใหม่ แบ่งเป็นสี่กรอบก็เกิดฉากทัศน์สี่ฉากทัศน์ด้วยว่า ฉากทัศน์ที่หนึ่งโจทย์ใหม่คำตอบเก่า ฉากทัศน์ที่สองโจทย์เก่าคำตอบใหม่ ฉากทัศน์ที่สามโจทย์ใหม่คำตอบใหม่ ฉากทัศน์ที่สี่โจทย์เก่าคำตอบเก่า

กรอบความแปลกใหม่ (novelty) ของผมหมายความว่า ถ้าจะตอบโจทย์สังคมอย่างแท้จริง ต้องสามารถทำได้ทั้งสี่แบบ เพื่อจะเข้าใจว่าบางเรื่องนั้นต้องตั้งโจทย์ใหม่ พอตั้งโจทย์ใหม่อาจจะออกมาเป็นคำตอบเดิม confirm คำตอบเดิมที่ได้มา บางครั้งโจทย์ใหม่แต่คำตอบใหม่ก็เกิดขึ้น บางครั้งโจทย์เก่าแต่ได้คำตอบใหม่ บางครั้งโจทย์เก่าได้คำตอบเดิม แต่มีคุณค่าทางวิจัย เพราะแม้เป็นโจทย์เก่าคำตอบเก่า แต่มาด้วยสถานการณ์ใหม่ ข้อมูลใหม่ บริบทใหม่ สิ่งแวดล้อมใหม่ที่ทำให้ confirm ว่าสิ่งที่วิจัยประยุกต์ในบริบทแบบนี้ได้

งานวิจัยไม่ควรติดกรอบอยู่ในโจทย์เดิมตลอดเวลา หรืออยู่ในคำตอบเดิมตลอดเวลา หรือคำตอบใหม่ตลอดเวลา หรือโจทย์ใหม่ตลอดเวลา ทั้งสี่ quadrants มีคุณค่าคนละแบบ ถ้างานวิจัยของเราไม่เจอทั้งสี่ quadrants ทำให้งานวิจัยติดกรอบและไม่สมบูรณ์ เพราะสังคมบางครั้งต้องการการสร้างโจทย์ใหม่ บางครั้งต้องการสร้างโจทย์เก่า แต่หาคำตอบที่ใหม่ เราจำเป็นต้องทำทั้งสี่แบบนี้ จึงจะทำให้ไม่ติดกรอบอย่างแท้จริง

ให้ท่านลองไปทำตารางสี่ตาราง แล้วดูงานวิจัยทั้งหมดในสาขาที่ท่านเชี่ยวชาญว่างานวิจัยของท่านอยู่ในกรอบใดใน 4 แบบ ท่านจะเริ่มรู้ว่าเราติดกรอบแน่นอน ติดอยู่ในหล่มที่เดิมแน่นอน เราจึงไม่พามนุษยชาติและสังคมไปไหน เพราะงานวิจัยเป็นตัวชี้นำสังคมและถ้าพายอยู่ในอ่างเดิมตลอดเวลา เราจึงติดกรอบวิจัยที่ไม่ทำอะไรที่น่าสนใจจนมีการเยาะเย้ยกระเช้าเหยาเหยนักวิชาการว่าเราวิจัยในสิ่งที่คำตอบนั้นชัดเจน (obvious) อยู่แล้ว

มีวันหนึ่งผมไปที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ไปสอบวิทยานิพนธ์นักศึกษาปริญญาเอกคนหนึ่ง ผมถามผลงานวิจัยที่ออกมานั้นมีอะไรที่แปลกใจ (surprised) บ้างไหม? คำถามง่าย ๆ อย่างนี้ เป็นการพยายามชี้ชวนว่าถ้าเราตอบสิ่งที่เห็น ๆ อยู่ (intuitive) โดยที่บางครั้งไม่กล้าที่จะคิดสิ่งที่ไม่เห็นอยู่อย่างชัดเจนผลงานวิจัย มันอาจจะไม่ครบก็ได้ พวกเราเองเคยชินและติดหล่มกรอบแบบเดิมจึงขาด novelty แบบใหม่ ๆ ทั้งโจทย์และคำตอบ

งานวิจัยต้องเลยออกไป ไกลออกไป พาทตัวเองให้กล้าหาญที่จะไม่หยุดอยู่กับที่ มีคนจำนวนมากบ้าความใหม่ ผมเป็นคนที่ไม่บ้าความใหม่และไม่บ้าความเก่า เป็นคนชอบความคิดสร้างสรรค์เป็นคนชอบนวัตกรรม แต่ไม่เคยเชื่อเลยว่าของใหม่ดีเสมอไป ผมเชื่อว่าถ้าของเก่ายังดีอยู่และพอดีเหมาะสมก็รักษาของเก่าไว้ ถ้าของเก่าแย่ไม่เอาไหนไม่เหมาะกับสถานการณ์แล้วก็กล้าที่จะเดินจากไปโดยไม่เหลียวแล ถ้าของใหม่มีประโยชน์ยิ่ง ก็ไม่กลัวที่จะรับอย่างอาจหาญโดยไม่กลัว

กระแสนี้ดีทันทัน แต่ถ้าของใหม่ไม่เอาไหน แล้วจะเดินตามไปเพราะความเป็นแฟชั่นใหม่ทำไม? การคิดแบบนี้ทำให้ผมไม่ต่อต้านสิ่งใหม่ เปิดใจกว้างรับสิ่งใหม่ แต่ไม่ใช่เห่อตามสิ่งใหม่เรื่อยไป งานวิชาการทางวิจัยที่เราทำนั้นอาจจะจำเป็นต้องมาคิดว่ากรอบ novelty สิ่งใหม่ ๆ นั้นวางอยู่ตรงไหนกันแน่ในเรื่องโจทย์ของสังคม

3.8 กรอบข้อมูล : ปฐมภูมิ ทุตติภูมิ ตติยภูมิ

กรอบอีกอันหนึ่งก็คือ “กรอบข้อมูล” เราสร้างสมมุติฐาน (hypothesis) ขึ้นมาเพื่อพิสูจน์ว่าสมมุติฐานวิจัยนั้น เรารับ (accept) หรือเราปฏิเสธ (reject) เน้นอนเราต้องใช้ข้อมูลเพื่อทำเช่นนั้น บางครั้งเราไม่รู้จึกที่จะเอาข้อมูลที่เหมาะสมมาใช้เพื่อตอบโจทย์ที่เราต้องการ ข้อมูลแบ่งออกมาหลายแบบ เช่น ข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) และความจริงมีข้อมูลตติยภูมิ (tertiary data) ซึ่งคนอาจไม่เคยชินที่จะคิดด้วยซ้ำ

งานวิจัยจำนวนมากติดกรอบข้อมูล เพราะตอนเรียนปริญญาเอกที่เขาฝึกก่อนจบเป็นแนววิชาการนั้น อาจารย์สอนให้ไปทำวิจัยโดยใช้ เช่นการ survey เราก็ทำข้อมูลปฐมภูมิเรื่อยมา พอพ้นจากปฐมภูมิทำไม่เป็นแล้ว พวกข้อมูลที่มีดาษดื่น เขาเก็บทำกันทั่วโลกมีเยอะแยะมากมายเป็นทุติยภูมิก็ไม่ว่าจะใช้อย่างไร ก็ทิ้งไปทั้ง ๆ ที่เรื่องนั้นบางทีใช้ทุติยภูมิก็เป็นประโยชน์กว่า แต่กลับไม่ใช่

พวกเราชินกับปฐมภูมิหรือบางคนฝึกมาทุติยภูมิอย่างดีตั้งแต่กำเนิดทางวิชาการ มาฝึกเป็นแนว เขายังไม่เคยสอนเลยว่า ธรรมปฐมภูมิหาข้อมูลอย่างไร เพื่อจะมาตอบโจทย์ให้พอดี โดยใช้ข้อมูลที่สมควรใช้ก็เลยไม่ได้ใช้ ก็เลยตอบไม่ได้แบบถนัดนี่ ส่วนในกรณีข้อมูลระดับตติยภูมิซึ่งนักวิจัยไม่ค่อยได้ใช้ซึ่งเป็นข้อมูลที่ไม่ได้เป็นข้อมูลเพียงแต่ระดับทุติยภูมิแต่เป็นขั้นของการบูรณาการเข้าหากันจากปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อจะมาใช้ในการตอบโจทย์อย่างดีกว่าในบางกรณี ผมคิดว่างานวิจัยในโลกก็ยังใช้ข้อมูลตติยภูมิน้อยหรือเกือบไม่ใช้เลย เป็นเหตุที่ทำให้เราจะ verify สิ่งที่เราต้องการคำตอบอย่างไม่ถนัดนี่เพราะว่าไม่ได้หยิบข้อมูลทั้งหมดมาใช้จนครบถ้วน หรือเปรียบเทียบเราทิ้งข้อมูลไปในขณะที่มันยังชุ่มน้ำอยู่ ยังไม่ได้บีบประโยชน์จากข้อมูลมาทุกหยด การวิจัยที่ดีนั้นต้องเค้นข้อมูลออกมา จนไม่เหลือสักหยดที่จะสามารถนำมาหาคำตอบของโจทย์ที่เราต้องการวิจัย

ผมเห็นงานวิจัยจำนวนมากเก็บข้อมูลหรือหาข้อมูลมาแล้ว แต่ข้อมูลเหล่านั้นถูกทิ้งขว้างวางอยู่คาเครื่องมือและไม่ได้คำตอบของโจทย์โดยใช้ข้อมูลทั้งหมด งานวิจัยในกรอบ คือการเป็นลูกคนรวยทางข้อมูล เห็นข้อมูลไร้คุณค่าใช้อย่างทิ้งขว้าง นักวิจัยที่ดีที่ตอบโจทย์สังคมไทยเป็นพวกมัธยัสถ์ข้อมูล เห็นข้อมูลแล้วอยากจะเค้นทุกสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ออกมาจากข้อมูลให้ได้ ใช้ทุกอย่างที่มีอยู่เพื่อได้องค์ความรู้ออกมาจนหมด สิ้นสุดความสามารถในสมมุติฐานที่วางไว้ งานวิจัยอย่างนั้นจึงน่าจะมีคุณค่า

3.9 กรอบเวลา : อดีต ปัจจุบัน อนาคต

การวิจัยจำนวนหนึ่งติด “กรอบเวลา” บางครั้งเราสนใจกรอบที่ตายตัวว่าเป็นช่วงเวลาหนึ่งถึงช่วงเวลานี้ โดยไม่คำนึงว่าเวลาของแต่ละช่วงนั้นบางที่มีการขยับกระบวนทัศน์ (paradigm shift) เกิดขึ้น เมื่อกรอบเวลาที่เรากำหนดไว้ อาจจะถูกควบคุม (dictate) ด้วยทฤษฎีหรือด้วยข้อมูลที่มีไว้ให้ (available data) ทำให้เราสร้างกรอบเวลาในการวิจัยแบบไม่สมจริงกับโจทย์ นี่ก็เป็นการติดกรอบเวลาแบบหนึ่งที่ทำให้เราไม่ได้ข้อเท็จจริงที่น่าสนใจสำหรับ generalized solution หรือหาคำตอบไปใช้ โดยที่ไม่มองว่าอะไรเป็น ex post for casting อะไรเป็น ex ante forecasting อะไรเป็น simulated forecasting ณ เวลาที่มีอยู่ จะมองอะไรในตามกรอบเวลา แม้ paradigm shift ไปเรียบร้อยแล้ว เราผู้เป็นนักวิจัยก็ยังไม่เข้าใจ สภาพเช่นนี้คือการติดกรอบเวลาแบบหนึ่ง

ขอยกตัวอย่างการติดกรอบเวลาอีกแบบหนึ่งซึ่งงานวิจัยแบบไม่น่าสนใจทำบ่อย ๆ นั่นก็คือการวิจัยที่ขาดการโยงใยในอดีตโยงกับปัจจุบัน ปัจจุบันโยงกับอนาคต ส่วนใหญ่การวิจัยของเราเราศึกษาอดีต เช่น ผ่านทางสถิติ การเก็บสถิติเป็นวิธีการศึกษาอดีตแบบหนึ่ง นักสถิติคือนักประวัติศาสตร์แบบหนึ่ง เราก็อาศัยอดีตมาเพื่ออธิบายสิ่งที่เกิดขึ้น แต่บางครั้งอธิบายประวัติศาสตร์เราไม่รู้ว่าโยงกับปัจจุบันได้อย่างไรถนัดถนี้อย่างไร และพออธิบายประวัติศาสตร์และปัจจุบันได้ก็ไม่ว่านัยยะอนาคตจะไปทางไหน งานวิจัยจึงดูเหมือนขาดความน่าสนใจ เพราะไม่สามารถตอบโจทย์สังคมได้ว่า ถ้าจะไม่ให้สิ่งที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นในสังคมอนาคต จากผลการวิจัยที่เราศึกษามานี้เราควรจะทำอย่างไรและจะเชื่อมโยงอย่างไร

อนาคตเกี่ยวข้องกับสามคำ คำที่หนึ่งคือ preferable future อนาคตที่พึงประสงค์ คำที่สองคือ possible future อนาคตที่เป็นไปได้ที่จะเกิด คำที่สามคือ probable future อนาคตซึ่งมีโอกาสเกิดสูงสุดถ้าเป็นไปตามปกติ หรือมีความเป็นไปได้ (probability) สูงที่จะเป็น

งานวิจัยจะมีคุณค่ายิ่งถ้าไม่ติดกรอบ นั่นก็คือผลการวิจัยในองค์ความรู้ที่ค้นพบช่วยให้เราจัดการปัจจุบันได้อย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งอย่างพึงประสงค์ อย่างเข้าใจว่า ที่ไม่พึงประสงค์เกิดขึ้นได้อย่างไร และมองว่าอนาคตที่มีแนวโน้มน่าจะเป็นเป็นอย่างใด ซึ่งอาจจะต่างกับแนวโน้มที่พึงประสงค์ ถ้าอยากให้ได้สังคมที่พึงประสงค์จากองค์ความรู้ที่เจอจะต้องทำอย่างไรเพื่อให้ได้สังคมแบบที่พึงประสงค์อย่างแท้จริง งานวิจัยอย่างนั้นจึงจะไม่ติดกรอบเวลา

3.10 กรอบเหตุและผล : นิรนัย อุปนัย

สุดท้ายขอยกอีกตัวอย่างหนึ่งก็คือ “กรอบเหตุและผล” เรามีสองแนวทางการใช้เหตุผลใหญ่ ๆ แบบที่หนึ่งเรียกว่า การให้เหตุผลแบบนิรนัย (deductive reasoning) แบบที่สองเรียกว่า การให้เหตุผลแบบอุปนัย (inductive reasoning) วิธีคิดในเชิงนิรนัย (deductive) คือการไป

จากสิ่งทั่ว ๆ ไป (general) ไปสู่สิ่งที่เฉพาะเจาะจง (specific) ส่วนวิธีคิดในเชิงอุปนัย (inductive) คือการไปจากสิ่งที่เฉพาะเจาะจง (specific) ไปสู่สิ่งทั่ว ๆ ไป (general)

ทำอย่างไรเราจะสามารถใช้ทั้งสองวิธีนี้อย่างเหมาะสมกับโจทย์วิจัย สังคมโลกปัจจุบันมีวิธีคิดสองแนวนันที่รับอิทธิพลโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ถ้าเราอ่านงานเขียนของบางประเทศมักจะเป็นแนวคิดแบบ deductive reasoning งานเขียนของอีกบางประเทศอาจจะเป็น inductive reasoning ซึ่งทั้งสองแนวนันโยงการทำวิจัยอย่างชัดเจนตามรากเหง้าวิถีของสังคมและการใช้เหตุผล ส่งผลให้สังคมเกิดรูปแบบตามวิถีคิดรวมไปถึงระบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมด้วย

ท่านอาจไม่แปลกใจว่าทำไมเรามีตระกูลกฎหมายใหญ่สองตระกูลในโลก ตระกูลหนึ่งเป็น civil law อีกตระกูลหนึ่งเป็น common law ผมเคยไปบรรยายให้ผู้พิพากษาที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย แม้ผมไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย แต่ผมอธิบายว่าตระกูลกฎหมายสองตระกูลมาจากวิธีคิดใช้เหตุผลสองแบบซึ่งความจริงนักวิชาการใช้บ่อยโดยไม่ได้ตั้งใจ ตระกูลหนึ่ง common law ที่ใช้กันมาก เช่น ในอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ เป็นตระกูลกฎหมาย common law คือตระกูลการคิดแบบ inductive ก็คือมาจาก specific และพยายามจะผลักขึ้นไปด้วยเหตุผลไปหา general theory อาจจะมาจากกรณีศึกษาต่าง ๆ เพื่อผลักไปหาคำตอบเชิงวิจัยเพื่อหาทฤษฎีทั่วไปที่อธิบายเรื่องต่าง ๆ เรียกว่า inductive reasoning ส่งผลทำให้เกิดสิ่งนี้

อีกตระกูลหนึ่ง เช่น ฝรั่งเศสเป็น civil law ส่งผลในทุกสถาบันสังคมไปถึงสถาบันกฎหมายเกิดเป็นระบบ civil law ความจริงเบื้องหลังคือวิธีคิดแบบ deductive คือการมาจากสิ่งที่เป็น general presupposition หรือ general premise สิ่งที่มีอยู่เป็นแกนความคิดทั่วไปที่สมมุติไว้แล้วล่วงหน้า และหาตรรกะโยงลงมาหาคำตอบที่เจาะจง

งานวิจัยก็ใช้วิธีคิดแบบ deductive และ inductive นี้ในการอภิปรายผลการวิจัยบ้าง สร้างกรอบโจทย์วิจัยสร้างคำตอบโจทย์บ้าง แต่เพราะขาดการเข้าใจวิธีคิดทั้งสองแบบมีคุณค่าอย่างไร และควรใช้ในกรณีแบบไหน หรือบางทีขึ้นกับการใช้บางประเภท ทำให้งานวิจัยติดกรอบจึงวิเคราะห์ด้วยแนวทางแบบที่เคยชินโดยตลอด อย่างนี้ก็ติดกรอบอีกแบบหนึ่ง คือติดกรอบการใช้ตรรกะเหตุและผลแบบใดแบบหนึ่งที่ถูกฝึกมา หากเราเป็นคนที่มีคั้งทางความหลากหลาย เช่น วิธีใช้เหตุใช้ผลแบบหลากหลาย เราก็จะหยิบวิธีการใช้เหตุผลมาในงานวิจัยแบบที่เหมาะสมกับโจทย์อย่างแท้จริง

ผมยกตัวอย่างนี้บางเรื่องอาจจะไม่มีเวลาพอจะอธิบายอย่างรายละเอียด แต่ตั้งใจยกตัวอย่างจำนวนมากเท่าที่เวลาอำนวยที่ให้ในการอธิบายว่าการวิจัยไ้กรอบเพื่อตอบโจทย์สังคมไทยที่แท้จริงนั้นในความเห็นผมคืออะไร ผมได้อธิบายตั้งแต่การเปิดประเด็นว่าผมคิดอะไรในกรอบใหญ่ ลงมาถึงโจทย์แท้จริงของสังคมเป็นสามคำหลัก เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งทุกคนไม่ว่าสังกัดอยู่ศาสตร์สาขาใด ผลของงานวิจัยที่ออกมาจะกระทบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองเสมอโดยตรงและ

โดยอ้อม และผมก็พูดส่วนที่สามคือการยกตัวอย่างให้เห็นว่าติดกรอบแปลว่าอะไรถ้าจะหลุดจากกรอบ ต้องกลับมาที่ความสมเหตุสมผลของความสมจริงพื้นฐานว่าต้องเป็นอย่างไร โดยพยายามหยิบมุนนั้นมุนนี้ของงานวิจัยที่เกิดจริงอยู่ในสภาพธรรมชาติของสังคมวิจัยของเราเป็นตัวอย่างเพื่ออธิบาย

ถ้าประชาคมนักวิชาการอ่านบทเรียบเรียงการอภิปรายวันนี้แล้ว คิดว่ามีเรื่องน่าสนใจพอที่จะพิจารณา น่าจะคุ้มค่าที่เราได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในวันนี้ ผมหวังว่าในอนาคตเราคงมีโอกาสได้ชี้ชวนกันเป็นนักวิชาการที่ไม่ใช่ใ้กรอบแบบปราศจากกรอบที่ดี แต่เป็นวิชาการที่ไร้กรอบแบบไม่ติดกรอบ และทะลวงกรอบไปเพื่อให้คำตอบของสิ่งที่เราอยากได้อีกความรู้ผ่านการวิจัยอย่างแท้จริง และตั้งโจทย์ที่ควรตั้งอย่างแท้จริง เพื่อเป็นประโยชน์สูงส่งสังคมไทย

ศาสตราจารย์ ดร. เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์

ศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้รับทุนการศึกษาจากรัฐบาล สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีด้วยเกียรตินิยมอันดับหนึ่ง และปริญญาเอกทางเศรษฐศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมอแนช ประเทศออสเตรเลีย ได้รับปริญญาโทรัฐประศาสนศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้รับปริญญาโท ด้านการบริหารจาก Judge Business School มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ประเทศอังกฤษ ศึกษาหลังปริญญาเอก (Post Doctoral Studies) จากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด (University of Oxford) ประเทศอังกฤษ

ท่านเคยสอนที่คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมอแนช เคยเป็นอาจารย์ประจำคณะเศรษฐศาสตร์ และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เคยทำงานวิจัยในศูนย์วิจัยทางเศรษฐศาสตร์ อิมแพคทีลิตี้รีซ ของมหาวิทยาลัยเมลเบิร์น เคยทำงานที่องค์การโทรคมนาคม ออสเตรเลีย เคยเป็นผู้อำนวยการสถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา เคยเป็นนักวิชาการสังกัด ศูนย์ศึกษาธิการระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา นักวิชาการอาคันตุกะ สถาบันอินเทอร์เน็ตศึกษาและนักวิชาการประจำวิทยาลัยธุรกิจ มหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด ประเทศอังกฤษ เคยเป็นที่ปรึกษาประธานรัฐสภา เคยเป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เคยเป็นที่ปรึกษารองนายกรัฐมนตรี เคยเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ระบบบัญชีรายชื่อ เคยเป็นรองประธานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจ สภาผู้แทนราษฎร เคยเป็นที่ปรึกษารัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ หลายกระทรวง เคยเป็นที่ปรึกษาในคณะกรรมการของวุฒิสภา และสภาผู้แทนราษฎร เคยเป็นประธานคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมและรองประธานคณะกรรมการการศึกษา การพาณิชย์และอุตสาหกรรม ของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เคยเป็นที่ปรึกษาและกรรมการในหน่วยงานต่าง ๆ กว่า 50 ตำแหน่ง ตามที่ท่านได้รับตำแหน่งอันสำคัญจำนวนมากในหน่วยงานระดับชาติและนานาชาติ ทำให้ท่านได้นำความรู้ความสามารถมาช่วยเหลือประเทศชาติ

ปัจจุบันท่านเป็นนักวิชาการอาวุโส (Senior Fellow) มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University) ประเทศสหรัฐอเมริกา และเป็นประธานสถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา เป็นศาสตราจารย์วิจัยประจำมหาวิทยาลัยรีเจนท์ สหรัฐอเมริกา และยังเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยหลายแห่งทั้งในและต่างประเทศ

นอกจากนี้ท่านเป็นประธานกรรมการกลุ่มบริษัทซีเอส

ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหาร เป็นนักวิชาการ เป็นนักคิด ได้รับเชิญไปบรรยายทั้งในและต่างประเทศทั่วโลกกว่า 2,200 ครั้ง ใน 50 ประเทศ มีประสบการณ์ในฐานะผู้ผลิตและพิธีกรรายการโทรทัศน์ รายการวิทยุที่ส่งเสริมวิสัยทัศน์ให้สังคมไทย มีผลงานแสดงความคิดเห็นและเป็นคอลัมน์สัปดาห์ประจำสื่อต่าง ๆ มีงานเขียนให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทย อาทิ งานเขียนและตีพิมพ์ บทความทางวิชาการและเสนอผลงานวิชาการในการประชุมนานาชาติกว่า 500 เรื่อง งานเขียนบทความแสดงความคิดเห็นตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษกว่า 4,000 เรื่อง รวมทั้งท่านได้เขียนหนังสือในหลากหลายสาขาทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การบริหาร การศึกษา ซึ่งในจำนวนนั้นยังมีจำหน่ายในท้องตลาดราว 200 เล่ม หนังสือที่ท่านเขียนหลายเล่มเป็นหนังสือที่ติดอันดับหนังสือขายดี

นอกจากนี้ ท่านยังอุทิศตัวช่วยงานหน่วยงานต่าง ๆ อีกจำนวนมาก อาทิ เป็นประธานกลุ่มอนาคตไทย ซึ่งเป็นกลุ่มที่รวบรวมบุคลากรจากทุกส่วนงานมาร่วมกันทำนโยบายพัฒนาประเทศทุกมิติและทุกพื้นที่ และตัวชี้วัดระดับชาติเรื่อง “ความอยู่ดีมีสุข ประเทศไทย” เพื่อนำไปสู่การพัฒนาบ้านเมืองในภาคปฏิบัติต่อไป เป็นประธานและผู้ก่อตั้งโครงการกองทุนเวลาเพื่อสังคม เป็นนายกิตติมศักดิ์ สมาคมไทย-ออสเตรเลีย ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เป็นนายกิตติมศักดิ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และท่านยังเป็นกรรมการหน่วยงานนานาชาติหลายหน่วยงาน อาทิ ได้รับเลือกเป็นประธานองค์กรนานาชาติ “ผู้นำการเมืองเพื่อวิสาหกิจสังคม” (Political Leaders for Social Enterprise) ซึ่งเป็นหน่วยงานตั้งที่มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด และเป็นประธานองค์กร “สถาบันการประกอบการเพื่อสังคมนานาชาติ” (Social Entrepreneurship Institute) เป็นกรรมการที่ปรึกษา Non-Aligned Movement (NAM) Business Council ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีสมาชิก 120 ประเทศ เป็นต้น